

**CELE ȘASE
SECRETE ALE
INTELIGENȚEI**
De ce educația
modernă nu ne
învață să gândim
cu propria minte

Traducere
din engleză de
Dan Crăciun

**CRAIG
ADAMS**

Titlul și subtitlul originale: *THE SIX SECRETS OF INTELLIGENCE: What Your Education Failed to Teach You*
Autor: Craig Adams

THE SIX SECRETS OF INTELLIGENCE © Craig Adams, 2019

Copyright © Publica, 2020, pentru prezenta ediție

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ADAMS, CRAIG

Cele șase secrete ale inteligenței : de ce educația modernă nu ne învață să gândim cu propria minte / Craig Adams ; trad.: Dan Crăciun. - București : Publica, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-722-391-0

I. Crăciun, Dan (trad.)

159-9

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Adina Vasile

REDACTOR-ȘEF: Ruxandra Tudor

DESIGN: Alexe Popescu

CORECTORI: Rodica Crețu, Elena Bițu

DTP: Dragoș Tudor

Cuprins

Introducere	7
PARTEA ÎNTÂI	
NEGÂNDIREA	
1. O scurtă istorie a negândirii	19
PARTEA A DOUA	
GÂNDIREA	
2. Secretul 1. Deducția – Cum devin inteligibile argumentele	41
3. Secretul 2. Inducția – Cum se face ori se demontează o teorie	85
4. Secretul 3. Analogia – Un semn de geniu	115
5. Secretele 4, 5, 6. Realitate, dovadă și semnificație – Cum să gândești ca un filosof	145
PARTEA A TREIA	
GÂNDIREA DESPRE GÂNDIRE	
6. Școala modernă de gândire	195
PARTEA A PATRA	
GÂNDIREA DESPRE EDUCAȚIE	
7. Minți încuiate și euri fragile – Unde am greșit?	223

PARTEA A CINCEA

O ȘCOALĂ DE GÂNDIRE

8. Așa stau lucrurile – Despre inteligență, educație și fericirea ființelor umane	281
Mulțumiri	317
Bibliografie	319

Introducere

Odată scăpat de truda crâncenă a încă unei zile petrecute adânc în măruntaiele pământului, dl Wu stă în sufragerie, la lumina unui singur bec fără abajur. În cele două camere ale casei de cărămidă pe care a construit-o cu mâinile lui, nici urmă din ceea ce oricare dintre noi am numi lux. Afară nu este nicio mașină familială și nici nu a fost vreodată. Dl Wu nu a văzut în viața lui oceanul.

Și totuși, după douăzeci de ani petrecuți într-o mină de cărbune, nici asprimea muncii lui, nici duritatea sacrificiului său nu au rămas nerăsplătite. Dl Wu și soția lui, care muncește și ea pe rupte, făcând economii cu nu mai puțină dăruire, posedă ceva realmente cu totul aparte; ceva care pentru ei valorează mai mult decât o mașină sau o vacanță. Ei au o fiică educată.

Tânăra domnișoară Wu va absolvi curând universitatea. Ea a crescut într-o lume din ce în ce mai conectată și, ca să-și găsească un loc în sânul ei, studiază logistica: știința distribuției [resurselor]. Douăzeci de ani de eforturi ale părinților ei și miile de ore de studiu ale ei au condus la un anumit moment: clipa în care educația ei trebuie să se transforme într-un job.

Părinții ei au investit în cea mai bună educație pe care și-o puteau permite pentru singura lor fiică deoarece, pe măsură ce îmbătrânesc, amândoi vor depinde de ea ca să aibă grijă de ei. Familia Wu nu își poate îngădui să gândească această chestiune nicicum altfel. Pentru o fiică de miner din China rurală de la începutul secolului XXI educația înseamnă găsirea unui job.

Adânc sub pământ, undeva în cealaltă parte a lumii, educația își urmează, de asemenea, cursul. Printr-un tunel

întunecos, un vagon de metrou se leagănă dintr-o parte în alta, pasagerii balansându-se în ritmul deplasării lui pe șine. Am avut norocul să găsesc un loc liber, ca și bărbatul care stă în fața mea, pe partea opusă a vagonului. Îl urmăresc cu interes și nu sunt singurul.

Mă îndoiesc că se dă în spectacol; de fapt, pare total absorbit în lumea lui, dar, cu toate acestea, privirile celor din jur se îndreaptă spre el. Cred că și pe ceilalți privitori îi încearcă emoțiile pe care le trăiesc eu – un amestec de admirație și de vină –, fiindcă bărbatul face un lucru pe care cei mai mulți dintre noi avem sentimentul că ar trebui să îl facem, la rândul nostru, într-o mai mare măsură: să citim.

Dar el nu citește orice carte. Este un volum enorm. Este una dintre acele cărți cu cotorul atât de gros încât primul lucru care îți trece prin minte nu este să te întrebi dacă poate fi interesantă sau amuzantă, ci să calculezi câte ore din viață ar trebui să sacrifici ca să o parcurgi pe toată. Înclin ușor capul și citesc titlul de pe cotor: JAMES JOYCE – ULISE.

La opt seara într-o marți, este evident că acest cititor îmbrăcat la patru ace, cu pungi sub ochi și o geantă de piele la picioare, se întoarce acasă după o lungă zi de lucru la birou. Mi-l imaginez cum se concentrează în timpul unor ședințe interminabile, cum se încruntă în fața unor foi de calcul pline de cifre și date ori cum se adâncește în lectura unor dense documente legale. Și totuși, în pofida zilei sale foarte ocupate și în contrast cu toate celelalte lucruri cu care ar putea să se ocupe, își dăruiește timpul, energia și concentrarea unei cărți de proporții monstruoase, celebră pentru dificultatea lecturii ei. De ce?

Pentru bărbatul din tren, această educație nu este legată de câștigul de bani. Omul din tren nu este cu spatele la zid, apăsător de necesitatea economică. Ascuțirea minții lui este diferită de

educația fetei de miner și pare a-și urma drumul sinuos către o destinație greu de indicat cu precizie. Dar, indiferent care i-ar fi ținta, bărbatul decide încotro se îndreaptă... așa cum facem și noi.

În lumea occidentală din primele decenii ale secolului XXI, cei mai mulți dintre noi semănăm cu individul din tren. Ajungem la școală, ne așezăm în bănci și așteptăm să înceapă călătoria; dar, odată ce s-au sfârșit anii de școală, ajungem să urmăm direcția educațională pe care noi o alegem și depinde de de-a-ntregul de noi cum o facem. Aidoma vieții, educația este o loterie și – în accentuat contrast cu acei oameni cărora circumstanțele le interzic deopotrivă libertatea și oportunitățile – problema cu care ne confruntăm astăzi cei mai mulți dintre noi nu este lipsa posibilității de alegere; dimpotrivă, problema este generată de existența prea multor alternative.

Așadar, ce alegeți? Treceți pe la bibliotecă sau pe la librărie, iar dacă o faceți, ce cărți alegeți de pe rafturi? Descărcați aplicații care promet să vă lărgească vocabularul, să vă șlefuiască gramatica ori să vă antreneze creierul? Audiați prelegeri online, ascultați fișiere multimedia ori vă hrăniți mintea cu o rețetă de muzee, galerii și expoziții de artă?

Cei mai mulți dintre noi gustă câte puțin din toate. Școala este un grund de discipline tradiționale, pe care îl înfrumusețăm cu o combinație de lucruri interesante, bine susținute publicitar și la modă; dar astfel ne putem lăsa atât de acaparați de indiferent ce ne captează momentan interesul, încât este ușor să pierdem din vedere ceea ce dorim realmente să obținem în schimbul timpului, banilor și eforturilor noastre. Ce schimbări sperați să vedeți?

Când nu ne educăm ca să obținem o calificare care ne va ajuta să avem un job ori să începem o carieră, teza mea este că

nu suntem prea siguri ce vrem și că ne este greu să spunem cu precizie cum vor contribui eforturile educaționale pe care le facem la ascuțirea minții noastre. Ne impresionează și ne amuză tot felul de cunoștințe despre orice, de la istoria lumii până la legile universului. Ne fascinează tot felul de *fapte* –, dar ceea ce dorim cu adevărat este ceva mai misterios și mai impalpabil. Este ceva care viețuiește în fruntariile oricărui domeniu particular de cunoștințe: ceva care este mai profund decât banalitatea unor fleacuri. Ceea ce urmărim este lucrul pe care îl numim *inteligență*.

O modalitate de a înțelege ce vrem este să urmărim sfatul lui Sigmund Freud și să ne examinăm fanteziile. Visul intelectual colectiv pe care îl vedem reflectat în noi înșine sub forma personajelor pe care le admirăm în filme, la televiziune și în cărți nu are în centru un expert într-un domeniu factual îngust, nici un savant stăpân pe un mare volum de cunoștințe generale. Fanteziile noastre fictive vizează mințile flexibile ale detectivilor cu intuiții pătrunzătoare și creier isteț, capabil să născocască ingenioase urzeli politice. Ceea ce urmărim este acel gen de agilitate mintală care face remarci în orice situație și are ceva de spus indiferent de subiectul unei conversații. Nu avem prea des reverii în care suntem câștigătorii unui concurs de cultură generală dintr-un pub. Vrem să fim persoana din încăperea care vede cum toate se îmbină perfect.

Dar ce este cu precizie această abilitate multilaterală pe care o numim uneori *inteligență generală*? Cum se face că unii oameni au întotdeauna ceva de spus și soluții de oferit în orice ședință de business, dezbateri politice, ceartă în familie ori discuție filosofică? Cum fac acest lucru? Nu poți să memorezi un munte de fapte care se aplică în orice situație: așa ceva ar fi cu neputință. Inteligența este misterioasă, dar înțelegerea ei

începe cu o idee simplă: inteligența nu constă în ceea ce știi; *ea ține de modul în care gândești*.

Aflați la această răscruce a minții, întorcând spatele limitărilor impuse de fapte, ați putea crede că ați apucat-o pe calea cea bună – orientată în direcția inteligenței generale –, dar aici apare o problemă. Îi descriem pe indivizii inteligenți în diferite chipuri: „pătrunzători”, „subtili”, „critici”, „logici”, „raționali”, „analitici” sau „creativi” –, dar exact ce înseamnă aceste cuvinte și cum ar trebui să ne ajute ele? Încercăm să precizăm faptul că unii oameni pot face cu creierul lor lucruri inaccesibile altora folosind expresii precum: „are o *minte analitică*” ori „importantă este *gândirea critică*” –, dar cum ne putem schimba efectiv modul de gândire doar fiindcă ni s-a cerut să fim „mai analitici” ori „mai critici”? O colecție de sinonime vagi, care numai *descriu* faptul că unii oameni observă ceea ce le scapă celorlalți, nu *explică* fenomenul. Dacă nu putem spune mare lucru despre gândirea care îi definește pe oamenii inteligenți, cum putem învăța să facem ceea ce fac ei?

Aceasta este natura inteligenței și problema educației însăși. Sunt ușor de făcut promisiuni grandioase și de bombardat credulii cu vorbe impresionante prin sonoritatea lor, care par să explice un lucru atât de inefabil, dar este incredibil de greu să spui ceva fundamental și util despre ceea ce se petrece în capetele noastre. Este greu să spui ceva practic de natură să clarifice gândirea vieții cotidiene. În epoca modernă, promisiunea vagă a unei adevărate educații a minții se găsește pretutindeni, dar ideile concrete care transformă modul nostru de a vedea lumea lipsesc.

În Occidentul modern – unde avem atâta libertate și atâtea oportunități de dezvoltare a încinsului glob de electricitate de care ne folosim ca să luăm deciziile care ne modelează clipă

de clipă viața – facem greșeala de a ne concentra doar asupra prezentului și viitorului. Stoarcem platitudini educaționale axate pe o absurdă figură de stil precum „educația secolului XXI”; idolatrizăm tehnologia noastră și, cu toată supraevaluarea oarbă a omului modern, credem că progresul este de neoprit. Dar unele dintre cele mai ascuțite minți ale epocii moderne – realmente, unele dintre mințile care au contribuit la crearea ei – nu ar fi de acord. Einstein spunea că un ins care citește numai cărțile și ziarele de astăzi seamănă cu o persoană mioapă care se încapățânează să nu poarte ochelari. Steve Jobs, cel mai celebru inovator tehnologic din epoca modernă, a spus odată că nu tehnologia contează și că ne-am putea chiar lipsi de ea în favoarea unui profesor bun. În 2001, când a fost întrebat ce crede despre „clasa viitorului”, a dat un răspuns la care nu v-ați fi așteptat. A spus: „Aș da toată tehnologia mea pentru o după-amiază cu Socrate”.

În pofida faptului că fost părintele filosofiei occidentale și unul dintre profesorii cei mai capabili să inspire din istorie, cred că Socrate nu oferă soluția, deși s-a apropiat de ea. La mai puțin de un secol după ce Socrate a murit, în 399 î.H. la Atena, un alt filosof a părăsit orașul, după ce i s-a refuzat funcția cea mai înaltă din școala cea mai celebră din cetate.* În cele din urmă s-a oprit în Golful Kalloni de pe insula Lesbos, unde s-a dăruit pasiunii lui pentru studiul naturii, însă după colț stătea la pândă o altă ofertă de serviciu. Fusese înființată o școală specială pentru un băiat de 14 ani, iar regele care o crease căuta un profesor. Regele Filip al Macedoniei voia ca mintea și caracterul fiului său să fie modelate prin cea mai bună educație care se putea cumpăra cu bani și, având în vedere cât

* Este vorba de Academia lui Platon; după moartea întemeietorului, „scolarhii” care i-au succedat la conducerea școlii filosofice au fost Speusip, Xenocrates, Polemon și Crates (n.t.).

de măreață a fost urma lăsată în istorie de acea minte și de acel caracter, Filip ar fi fost încântat de rezultat. Atât profesorul, cât și elevul său aveau să eclipseze faima regelui care i-a adus împreună: filosoful era Aristotel, iar băiatul a devenit cunoscut drept Alexandru cel Mare.

După ce acumulasă o colecție tot mai vastă de idei și ani de experiență pedagogică, Aristotel s-a întors la Atena ca să întemeieze propria școală* și să scrie o colecție de cărți (opinia cea mai răspândită fiind că acestea erau note de prelegeri pentru studenții lui) care au devenit fundamentele unei uluitoare varietăți de discipline pentru următorii 2 000 de ani. Până la urmă, influența acestor cărți s-a stins; dar, cel puțin într-un domeniu, miezul scrierilor sale este în prezent la fel de adevărat pe cât fusese și atunci. Aristotel a fost prima ființă umană care a descris principiile fundamentale ale modului în care gândim, argumentăm, explicăm și demonstrăm ceea ce credem că este adevărat. Când și-a expus, în cele din urmă, ideile concepute de-a lungul vieții, bijuteria din coroana gândirii sale a fost o adevărată minunăție: o schiță a minții omenești.

Aristotel nu s-a mărginit să înțeleagă puterile noastre deductive ori lucrul pe care acum îl numim „logică” – el le-a descoperit. Nu a fost doar un gânditor independent, capabil să descifreze șiretlicurile gândirii indivizilor manipulatori – a fost primul om capabil să explice mecanismul acestor șiretlicuri. Unii pretind chiar că el a inventat știința, iar Virginia Woolf a spus despre el că, din momentul în care s-a dedicat literaturii, a scris „primele și ultimele cuvinte legate de acest subiect”. O sută de cărți nu ar fi de ajuns pentru a sublinia cum se cuvine influența acestui mare om, dar nici influența, nici măcar strălucirea lui nu ne interesează aici. Aceasta nu este o carte des-

* Școala întemeiată de Aristotel – numită *peripatetică* – era situată în apropierea unui templu dedicat lui Apollo Lyceus, fiind numită de aceea Lyceum sau Lycaeus (n.t.).

pre oamenii deștepți – cartea se referă la cei care ne pot face pe *noi* mai deștepți.

Unul dintre cei mai mari gânditori din câți au trăit vreodată a reușit ceea ce nu mai izbutise nimeni: el a reușit să își întoarcă propria minte către sine, explicând ceea ce se petrecea în ascunzișurile ei. Aristotel nu a descoperit doar principiile fundamentale ale modului în care gândim, ci un lucru și mai important: un mod de a explica în ce fel lucrează aceste principii. Pe o piață aglomerată și competitivă de profesori care erau primii dispuși să recunoască forța înțelegerii proprii noastre gândiri, Aristotel i-a întrecut pe toți descoperind planul fundamental al minții omenești. În *Cele șase secrete ale inteligenței* expun modul în care acea schiță dezvăluie modelele subiacente ale tuturor conversațiilor, discuțiilor, disputelor, argumentelor sau teoriilor pe care le-am avut vreodată și cum putem folosi ideile sale intuitive ca să devenim deopotrivă mai greu de manipulat și capabili să gândim în modalități noi și diferite.

Principiile inteligenței pe care le-a descoperit Aristotel sunt secrete prin condiția lor de idei esențiale, care descătușează o abilitate: abilitatea intelectuală cu care ne naștem cu toții în virtutea faptului că suntem umani. Și totuși... în secolul XXI le-am înlocuit cu o viziune simplistă și seducătoare despre inteligență, educație și mintea omenească. În pofida faptului că, aflați pe culmile științei moderne, începem să vedem că Aristotel a avut tot timpul dreptate, epoca modernă a întors spatele ideilor care dezvăluie ceea ce este etern și neschimbător în modul nostru de gândire: principiile fundamentale și inevitabile ale raționamentului și ale adevărului. Aristotel și-a asumat misiunea dificilă de a condensa și explica aceste idei în așa fel încât chiar și un băiat de 14 ani precum Alexandru să le poată înțelege și aplica în viața de zi cu zi și a făcut acest

lucru cu maximum de claritate și de simplitate de care era în stare. Scopul meu este într-un totuși același.

Așadar, de unde să începem? Vom porni la drum făcând un mic, dar necesar, pas înapoi. Educația unor stăpâni de sclavi înfășurați în togă, care au trăit cu mii de ani în urmă, ne interesează doar în măsura în care ne oferă o foarte necesară perspectivă istorică. Dar, înțelegând unde începe educația fiecăruia și de ce școlile și educația tradițională au fost deopotrivă nedornice și incapabile să ne arate ceea ce este esențial pentru o adevărată educație a minții omenești, vom ajunge să înțelegem ce ne lipsește în căutarea noastră a unei minți mai agere. Aceasta este Partea I.

În Partea a II-a vom plonja direct în cele șase principii fundamentale ale raționamentului și adevărului și le vom aplica în unele dintre cele mai comune și controversate probleme din vremea noastră.

Partea a III-a explorează natura innăscută și inevitabilă a unei minți omenești, explică de ce unii oameni bagă de seamă ceea ce alora le scapă și dezvăluie ceea ce ne spune psihologia modernă despre modul în care au învățat să o facă.

În Partea a IV-a vom vedea din ce motive ceea ce ni se spune despre inteligență și educație este greșit, de ce educația modernă nu ne învață să gândim cu propria minte și de ce forța intelectuală se bizuie pe tăria emoțională.

În Partea a V-a și ultima voi strânge totul laolaltă, ca să explic ce merită cu adevărat să învățăm și de ce ideile care contează nu îmbătrânesc nicicând. O adevărată educație a minții se bazează pe câteva idei fundamentale pe care numai rareori le descoperim când le căutăm singuri –, dar, grație lui Aristotel, nu suntem nevoiți să facem acest lucru...

**Partea
întâi** | Negândirea

1 | O scurtă istorie a negândirii

Ce să gândești, nu cum să gândești

Alexandru cel Mare a fost un băiat norocos, deoarece, când a dat cu zarul în Grecia antică, istoria a nimerit șase de trei ori la rând. Legenda spune că un tânăr grec era pe cale să înceapă o carieră de dramaturg când l-a auzit întâia oară pe Socrate vorbind și reacția lui a fost să pună pe foc tot ceea ce scrisese până atunci, rugându-l pe Socrate să-l primească printre discipolii săi. Acel tânăr grec se numea Platon. După o vreme, când Platon a deschis porțile propriei școli de filosofie, unul dintre elevii care i-au pășit pragul era un adolescent de 17 ani, pe nume Aristotel. Socrate l-a învățat pe Platon, iar Platon l-a învățat pe Aristotel. Poate că tatăl lui Alexandru a plătit serviciile unui singur profesor, dar, în realitate, a primit trei la preț de unul: înțelepciunea distilată produsă de trei dintre cele mai sclipitoare minți ale Greciei antice.

În prezent, lumea noastră este aproape ireconciliabil diferită de a lor, astfel încât, în pofida măreției lor, s-ar părea că ne-ar fi greu să învățăm prea multe de la grecii antici, dar această concepție este greșită. Computerele și telefoanele noastre pot fi niște ferestre prin care se deschide privirii noastre un peisaj aproape infinit de fapte, cifre, discuții, eseuri, articole și informații care nu ar fi fost decât niște fantezii smințite pe vremea lui Alexandru; citind aceste cuvinte tipărite cu

tuș într-o carte ori vizibile sub formă de pixeli pe un ecran faceți un lucru pe care un grec nu l-a făcut niciodată. Dar întrebați-vă care era diferența dacă aceste cuvinte ar fi fost scrijelite în ceară, pictate pe pergament ori dăltuite în piatră. Chiar după 2 000 de ani, în pofida tuturor diferențelor superficiale dintre tehnologiile noastre, dansul electric din creierul omenesc, prin care literele se transformă în ideile din mintea noastră, nu s-a schimbat câtuși de puțin. Ceea ce este fundamental în modul nostru de gândire nu se modifică niciodată și acest fapt este valabil și în ceea ce privește primul capitol din viața noastră educațională. Educația oricărei ființe umane din câte au trăit vreodată a început în același fel: cu povești.

*

Este un fapt de viață că tuturor copiilor trebuie să li se spună ce au de făcut. În copilărie suntem încurajați și sancționați, recompensați și pedepsiți cu asprime, iar dacă suntem atenți deopotrivă la morcov și la ciomag, ne putem da seama cum trebuie să ne purtăm. Această constantă calibrare a ceea ce este acceptabil ne ajută să învățăm spre ce trebuie să năzuim, dar este un proces treptat. Decurge ca o lentă acumulare de mici fragmente, ca un puzzle pe care îl completăm încet, de-a lungul copilăriei noastre. Oamenii au avut întotdeauna nevoie de ceva mai puternic decât de interacțiunile de zi cu zi care ne modelează: ceva mai consistent și mai plin de forță. Oamenii au avut mereu nevoie de povești.

Mii de ani, copiii s-au desfășurat cu o colecție relativ restrânsă de povești: acelea care narează marile idei religioase și o selecție din miturile, fabulele, epopeile, legendele și basmele fiecărei culturi. Mai presus de îndrumarea părinților avem un panteon de modele despre care aflăm din poveștile spuse la

culcare și de la care avem de învățat. Aflăm de bunătatea și de înțelepciunea eroilor și eroinelor, care ne dăruiesc ceva demn să fie imitat.

Basmul favorit al lui Alexandru era *Iliada*, povestea războiului dintre greci și troieni. În prezent, am considera că *Iliada* nu este potrivită pentru copiii mici, deoarece cuprinde numeroase descrieri plastice ale unor războinici uciși într-o diversitate de modalități înfiorătoare –, dar avea ceea ce trebuie să posede toate poveștile întemeietoare ale unei culturi: autoritate. Când au apărut primele școli din Grecia în care copiii au început să învețe cititul și scrisul, elevii erau puși să copieze o frază despre bărbatul presupus a fi fost autorul epopeii. Este o frază celebră și întru câtva înspăimântătoare, din care vedem cât de profund fuseseră pătrunse de opera lui mințile celor care trăiau în lumea elină: „Homer nu a fost un om, ci un zeu”.

Ceea ce era pe atunci adevărat pentru Alexandru este încă adevărat pentru noi. Primele noastre experiențe educaționale – poveștile care sunt de multe ori vârâte în mințile noastre necoapte și care ne furnizează valorile pe care se întemeiază societatea noastră – nu sunt menite a ne învăța *cum* să gândim – ele sunt menite a ne învăța *ce* să gândim.

Și pe bună dreptate. Oricare ar fi idealul pe care cultura noastră îl întipărește în noi, trebuie să ne fie inculcat cât suntem încă destul de cruzi pentru a fi modelați. În copilărie suntem ceara proaspăt picurată pe care societatea își întipărește sigiliul și, oricât s-ar plânge unii de „spălarea creierului” prin educație, trebuie să ținem minte că acesta este temeiul educației și că așa a fost din zorii umanității. Când vi se suie sângele în cap din pricina absorbției negândite a unor idealuri, amintiți-vă că o numiți „îndoctrinare” numai dacă întâmplător sunteți în dezacord cu o anumită doctrină. Altminteri, o numiți „educație”. Orice comunitate își transmite cultura care

o unifică, pentru că, în absența ei, nu ar mai exista o comunitate despre care să vorbim.

Dar poveștile nu sunt singurele instrumente ale procesului pe care îl numim „educație socială”. Când au apărut primele școli din Grecia antică, au dedicat cea mai mare parte din timp și eforturi modelării copiilor pentru a-i integra în societate, ceea ce, în bună măsură, au realizat prin sport. Portretul pe care poetul Aristofan îl face (în piesa lui *Norii*) „educației din vremurile bune de altădată” constă aproape în totalitate în exerciții fizice, desfășurate în *gymnasium* sub îndrumarea unui *pedotrib* (echivalentul grecesc al unui profesor de educație fizică). Chiar după ce grecii au făcut progrese în filosofie, matematică, literatură și o mulțime de alte activități intelectuale, dacă ai fi întrebat triburile ce anume îi făcea pe greci să fie greci, v-ar fi spus că, din câte își pot da ei seama, secretul era să alergi în pielea goală de jur-împrejurul unui stadion.

Muntele Olimp a fost ales să găzduiască întrecerile atletice care unificau lumea greacă – jocurile olimpice – pentru că era un străvechi și bine cunoscut centru religios. Cele mai multe orașe-stat grecești (ai căror cetățeni petreceau altminteri o groază de timp încercând să se ucidă între ei) încheiau un armistițiu o dată la patru ani, ca să se poată aduna și întreține acolo, sub ochiul scrutător al unei statui a lui Zeus înaltă de 13 metri. În prezent, desfășurarea unei competiții sportive într-un loc sacru s-ar putea considera a fi un sacrilegiu, dar pentru greci era cu totul dimpotrivă: era un mod de a se uni într-un act de venerație. Astăzi spunem câteodată că sportul seamănă cu o religie, dar numai în sens metaforic. Pentru greci, sportul nu doar semăna cu religia: *era o religie*.

Așa cum religia folosește ritualuri care oferă tuturor o șansă de a face ceva împreună, generând astfel un sentiment de comunitate, în Grecia antică sportul îndeplinea aceeași

funcție. Dacă adăugați *valorile* unei culturi sportive – cinstea, codul de *fair play* și ceea ce noi numim *sportivitate* –, aveți nu doar un mod de comportare, ci nenumărate ocazii de a înculca și întări acest cod comportamental de natură să consolideze o comunitate.

În afară de faptul că se pregăteau să participe la concursurile atletice care modelau cultura greacă, goniți în jurul stadionului de pedotrib (care îi înghiontea cu o furcă), băieții greci învățau, de asemenea, să cânte la liră și să intoneze cântece patriotice, care le aminteau mai târziu cum era de dorit să se poarte. Desigur, ca să înveți cântecele, este util să știi să citești, și făceau și lecții de citire. Dar, după cum spunea Henri Marrou, un istoric al educației, profesorul de scriere și de citire „deținea al treilea rang în ierarhia socială și, multă vreme, a fost al treilea și ca importanță”. Prin asta el vrea să spună că părinții greci erau mult mai preocupați ca odraslele lor să devină niște oameni *bine-crescuți* și capabili să ia parte la întrecerile sportive și muzicale care îi strângeau pe toți laolaltă. Este o ironie în istoria educației că noi folosim astăzi cuvântul „pedagog” ca pe o versiune mai sexy și mai prestigioasă a termenului banal de „profesor” – deoarece, la origini, pedagogul era un sclav a cărui sarcină era să-i însoțească pe copii la fiecare lecție și să se asigure că aceștia se poartă cum se cuvine.

Este ușor de conceput școala ca un loc unde te duci să înveți diferite abilități, dar, așa cum puțini dintre noi învățăm la școală să practicăm un sport ori să cântăm la un instrument și continuăm prin a deveni profesioniști, școala grecească viza în primul rând și mai presus de toate a-i învăța pe copii cum să facă parte dintr-un grup. Imaginați-vă că sunteți în jurul unui foc de tabără din anii '60, unde a face parte din grup înseamnă să cunoașteți textul și semnificația cântecelor – texte care exprimă ceea ce crede grupul –, nu un individ care se umflă în

pene interpretând un solo pretențios din punct de vedere tehnic, în vreme ce toți ceilalți încearcă să cânte în cor.

În prezent, nu reușim să prețuim toate activitățile din școală care au menirea să ne învețe lucrurile pe care trebuie să le facem (ori să știm cum să le facem) pentru a deveni părți ale societăților noastre. Tendința de a face educație socială – de a sădi în mințile copiilor valorile care definesc societatea și cultura noastră și de a exersa activitățile care ne unesc – este încă vie și plină de vigoare. Accentul pus pe sport în universitățile americane este un exemplu, în care instituții educaționale din orașe relativ mici posedă stadioane mai mari decât arenele pe care joacă majoritatea echipelor sportive profesionale din Europa și care sunt arhipline la fiecare meci. Terenurile de joacă înțesate de copii chinezi care se mișcă la unison, executând figuri de *tai chi*, ne oferă un alt exemplu. Imnurile despre ceea ce este drept și bun, care au fost învățate și cântate de generații de școlari din Britania, ori sportivitatea și spiritul de *fair play* care fac parte din învățarea jocului de crichet sunt ecouri ale muzicii, poeziei și sportului care au făcut parte dintr-un proces educativ care continuă în școli fără întrerupere de mii de ani. Un englez își poate exprima credința că o faptă este nedreaptă ori că un comportament este inacceptabil spunând că „nu este crichet”. Nu există în lume vreo școală în care copiilor să nu li se transmită într-o formă sau alta valorile pe care le prețuim: altruismul, compasiunea, respectul și o sută de alte idei dezirabile și esențiale. Chiar dacă nu remarcăm întotdeauna acest fapt, o mare parte din ceea ce învățăm la școală și din ceea ce am învățat din poveștile copilăriei noastre nu are nicio legătură cu un efort de a învăța să gândim.

Dar adevărata problemă de care se lovesc basmele, sportul, muzica și activitățile definitorii pentru cultura în care ne-am născut nu este faptul că ne învață ce să credem în loc să ne

învețe cum să gândim. Adevărata problemă a educației sociale este că nu ar putea să ne învețe să gândim, chiar dacă ar dori să facă acest lucru.

Vine un moment în viețile noastre când cei mai mulți dintre noi vor să schimbe simpla obediență a copilăriei cu libertatea de a gândi cu propria minte; și, exact așa cum acest lucru ni se întâmplă nouă ca indivizi, s-a întâmplat cu întregul culturii grecești. Pe la 500 î.H., locuitorii Atenei au făcut ceva remarcabil, care a schimbat lumea pentru totdeauna: au încercat un lucru pe care l-au numit „democrație”. E greu de spus dacă democrația a fost cauza sau rezultatul altor schimbări care aveau loc în lumea greacă, dar, după cum ne spune istoricul Tucidide, „atenienii au fost primii care au lăsat deoparte armele și au adoptat un mod de viață mai lejer și mai luxos”. Lua sfârșit o perioadă de războaie, de invazii și migrații și, odată cu declinul omorurilor și cu avântul elocvenței, accentul s-a mutat dinspre forța mușchilor spre agerimea minții.

Eroii acelei epoci predemocratice fuseseră caractere mai belicoase. Eroul lui Alexandru era războinicul Ahile: protagonistul *Iliadei* homerice. Ahile este echivalentul eroului modern din filmele de acțiune: nu este teribil de inteligent, însă are un curaj fantastic, este incredibil de îndrăzneț și extrem de talentat în a-și ucide dușmanii. Dar a doua poveste a lui Homer, care era oarecum o continuare a *Iliadei*, reflecta schimbarea vremurilor, aducând în prim-plan un alt tip de erou. Personajul principal din *Odiseea* este istețul și vicleanul Ulise, care îmbină calitățile unui politician elocvent și mobilizator în timp de război cu talentele unui inventiv agent secret și ale unui luptător din forțele speciale. Aici vedem o cultură pe cale să devină mai asemănătoare cu a noastră: o cultură care a băgat de seamă că oamenii care răzbesc în viață nu sunt cei care știu cum să le crape capul altora ca să își impună voința. Ahile înseamnă război, bravură, sânge și înfrângerea adversităților prin luptă, dar

Odiseu dispune de alte opțiuni: când este la ananghie, el este capabil să scape *vorbind*. Când se cer spuse niște lucruri inteligente, Ahile – eroul mai puțin modern – trebuie să se dea în lături, lăsându-l pe Ulise să ne arate cum se face. Dar – și acesta este un mare „dar” – aici întâlnim problema reală cu care se confruntă poveștile educației sociale tradiționale: când îl citești pe Homer, *nu ajungi niciodată să vezi cum se face*.

În poemele epice ale lui Homer aproape toate exemplele de geniu ori de prostie au drept cauză ceva misterios: un zeu. Când conducătorul armatei grecești ia o decizie groaznic de neinspirată, care îl duce aproape de pierderea războiului și se soldează cu moartea multor personaje iubite din poveste, dă vina pe Zeus. El spune că judecata i-a fost răsturnată de regele zeilor; că a fost lovit de o stare de confuzie. Nu doar el caută o scuză a prostiei de care dăduse dovadă: unul dintre oamenii care suferă din pricina deciziei sale proaste este de acord cu el, spunând: „Zeus sfătuitoarea i-a răpit puțința de înțelegere”. Tot astfel, când fiul lui Ulise vede că nu are nimic inteligent de spus în fața unui mare rege, zeița Atena îi spune: „Când inteligența ta te lasă de izbeliște, vei fi inspirat de un zeu”.

Pur și simplu, Homer nu găsește nicio modalitate de a explica de ce unii oameni pot face cu mintea lor ceea ce alții nu sunt în stare și același lucru este valabil pentru marile opere religioase pe care încă le citim în zilele noastre. Nu altfel decât în poemele homerice, singurul mod în care poți fi inteligent sau curajos depinde de puterea unei divinități.

Toate culturile ne flutură prin fața ochilor visul unei minți agere, dar poveștile au o fatală carență educațională: ne spun ce să țintim, dar nu ne spun nimic despre modul în care putem să nimerim ținta. Și astăzi mai spunem povești și vizionăm filme sau programe de televiziune care zugrăvesc portretele unor eroi deopotrivă isteți și îndrăzneți, dar nici operele noas-

tre moderne de ficțiune nu spun nimic despre modul în care personajele cu vorba dulce, capabile să vadă soluțiile insesizabile pentru noi, fac realmente ceea ce fac.

Scrise într-o epocă îndepărtată, plină de zei, magie și vrăjitorie, poveștile celor din vechime nu aveau cum să ne călăuzească prin ascunzișurile minții pentru că nu aveau habar ce era aceasta, cum am putea să o înțelegem ori cum am putea să o folosim. În cea mai mare parte din istoria omenirii, am crezut că inteligența este un dar al unui zeu ori al soartei fiindcă atât de mult din lumea noastră mentală era un mister. Fără a fi în stare să vorbești despre ceea ce se petrece în capetele noastre este dificil, dacă nu imposibil, să exploatezi puterea minților noastre incredibile.

Educația prin care primim cultura în a cărei îmbrățișare ne-am născut nu este o educație a gândirii; dar ne învață ceva important: că pentru a deveni mai deștepți, ne trebuie o modalitate de *a vorbi despre gândire*. Primul pas către schimbarea modului nostru de gândire este să înțelegem că avem nevoie de mai mult decât de un portret finit al inteligenței: avem nevoie de idei care *explică* inteligența și care ne arată cum să o șlefuiim.

O lume de noi posibilități intelectuale

Educația socială din cultura clasică a Greciei a prins contur de-a lungul unor secole, transformând poveștile, sportul și muzica într-un liant social, așa cum facem și noi astăzi. Dar după o vreme totul s-a schimbat. Într-o perioadă în care părinții atenieni nu doreau altceva decât să-și vadă copiii bine-crescuți și apți să își ocupe locul convenit în societate, a venit din alte părți ale lumii grecești un grup de profesori a căror

preocupare de căpătâi nu mai era legată de bună-cuviință, modestie și dorință de integrare în comunitate. Acești străini ofereau lecții de șiretenie, persuasiune și manipulare; o abordare a educației cu dinți ascuțiți și limbă dulce, care promitea nu coeziune comunitară, ci abilitate individuală.

Progresul constant al democrației care începuse în secolul al VI-lea î.H. însemna că, într-o măsură din ce în ce mai mare, puteai fi cu adevărat puternic numai dacă erai la fel de priceput în ticluirea vorbelor pe cât erai de dibaci în mânărea sabiei. În zilele noastre nu s-au schimbat multe în această privință: cei care răzlesc în viață știu cum să îi convingă pe ceilalți că au dreptate. Educația se adaptează la schimbările din mediul nostru cultural pentru a ne face capabili să avem succes în inevitabila competiție pentru supraviețuire și, când acest enigmatic grup de profesori străini și-a făcut brusc apariția la Atena, pretinzând a fi în stare să transforme pe oricine într-o mașină invincibilă de argumentare și de persuasiune, au descoperit că puteau să facă avere din plata serviciilor oferite, stârnind un mare interes. Erau cunoscuți sub numele de *sofiști* și în scurt timp au devenit niște celebrități – putred de bogați, scăldați în lumina faimei și adorați de un cerc de discipoli devotați. Dar forța vorbirii elocvente și puterea persuasiunii fuseseră de multă vreme socotite de mare preț; poemele epice ale lui Homer sunt pline de personaje elocvente și de discursuri memorabile. Așadar, exact ce anume descoperiseră sofiștii pentru a deține un avantaj în cursa înarmărilor dusă pe tărâmul gândirii?

*

În primul rând, discursul trebuie să sune bine. Când îți propui să convingi alte ființe umane să fie de acord cu tine, conținutul

spuselor tale nu este totul. Este posibil să exprimi aceeași idee în două modalități diferite și, cumva, una dintre ele va suna convingător, pe când cealaltă nu convinge câtuși de puțin. Sofiștii nu au fost primii care să fi descoperit acest adevăr, dar au fost cei dintâi capabili să îi învețe pe alții cum să procedeze.

În pofida faptului că Atena cunoscuse deja unii dintre cei mai străluciți oratori din istorie, în 427 î.H. a sosit în oraș un sicilian pe nume Gorgias, care și-a câștigat în scurt timp o uimitoare reputație. Chiar și Platon, care privea cu multă suspiciune tot ceea ce ținea de sofistică, spunea că Gorgias era „în opinia populară cel mai mare orator din câți s-au adresat vreodată Adunării”. Care era secretul lui Gorgias? Retorica: arta persuasiunii.

Gorgias a înțeles că există modalități de a spune diverse lucruri în așa fel încât acestea să fie nu doar memorabile, ci și mai convingătoare. Ați remarcat vreodată cât de greu este să vă amintiți două rânduri de text? Pun rămășag că nu sunteți în stare să citați multă proză – să zicem, un discurs, un eseu, un articol de ziar sau un fragment dintr-un roman –, dar, fără mare efort, v-ați putea aminti destule versuri din textele unor cântece cât să umpleți o cârticică. Există ceva în ritmul și în rima poeziei care face ca vorbele să ni se întipărească în minte. Gorgias a înțeles că există o legătură între ceea ce sună bine și ceea ce are forță persuasivă.

Dar ce înseamnă că vorbele „sună bine”? În esență, răspunsul este legat de *tipare*.^{*} Ne place un ritm legănat al consoane-

* În original, *patterns*; chiar dacă DEX acceptă acest barbarism anglo-american, am încercat să evit pe cât mi-a stat în putință folosirea termenului *pattern*, pe care l-am tradus, alternativ, prin „tipar”, „șablon” sau „model” – nu pentru că așa fi adeptul unui stil de traducere „neoașist”, ci din cauza sonorității greoaie care apare din pricina declinării termenului original preluat ca atare: de exemplu, pluralul „patternuri”, genitivul și dativul „[al] patternului” sau „[al] patternurilor” etc. (n.t.).

lor, al vocalelor sau al silabelor. În mod deosebit ne fac plăcere lucrurile grupate în triade. Există fraze care combină tiparele tuturor acestor lucruri, fiind atât de captivante și ușor de reținut încât rămân fixate în mințile noastre sute de ani după ce au fost scrise. Un exemplu ni-l oferă spusele lui Cezar „*Am venit, am văzut, am învins*”, care sună și mai bine în latinește: „*veni, vidi, vici*”. În piesa lui Shakespeare despre Cezar, Marc Antoniu își începe discursul cu nemuritoarea formulă: „*Prieteni, romani, compatrioți*” ... și oricare *Tom, Dick și Harry* știe că trebuie să spună *adevărul, întregul adevăr și numai adevărul*, nu mai puțin decât sfatul pe care trebuie să îl păstrăm în minte când cumpărăm o casă: *poziție, poziție, poziție*. Dar să revenim la *educație, educație, educație*...

Există ceva în mințile noastre care ne face să fim atrași de tipare și, din pricina acestui fapt, anumite aranjamente concrete de sunete și de idei sunt deopotrivă mai memorabile și mai persuasive. Gorgias era un maestru al transformării ideilor rezonabile în idei rezonabile *șablon*, care îți rămân în minte datorită sonorității lor. Este celebru modul în care își făcea reclamă scriind modele de discursuri și cel mai cunoscut dintre aceste șabloane este unul în care încearcă să ne convingă de faptul că persoana care poartă vina războiului descris în *Iliada* nu a fost o regină greacă, ci un prinț troian:

Și cum să nu fie pe placul rațiunii ca o femeie
siluită, jefuită de-a ei țară
și lipsită de ai săi prieteni
să fie compătimită, și nu la stâlpul infamiei țintuită?
El a cutezat îngrozitoare fapte; ea le-a îndurat.
Drept este, prin urmare,
pe ea să o căinăm, dar pe el să-l detestăm.

Acest scurt fragment (tradus cu pricepere de clasiștii Dillon și Gergel) demonstrează o uimitoare densitate de tipare. Sunt șabloane de vocale, consoane, silabe și chiar de idei. Ritmul cuvintelor precum *siluită/jefuită, compătimită/țintuită, el a cutezat/ea a îndurat și o căinăm/il detestăm* au un impact pe care îl simțim la un nivel de care nu suntem pe deplin conștienți și pe care nu îl putem controla. Când scrie că discursurile acționează așa cum „*doctoriile lucrează asupra naturii trupurilor*”, Gorgias nu doar descrie forța cuvintelor de a ne influența simțirea; el se recomandă, totodată, ca doctor de persuasiune. El spune că există un sistem care trebuie înțeles și că, după cum există între trupurile noastre destule asemănări pe care un doctor le poate învăța, putând astfel să ne ajute, același lucru este valabil și pentru mințile noastre.

Gorgias este străbunicul lozincilor politice, al sloganurilor publicitare și al retoricii alunecoase. A fost unul dintre primii care au schițat și au predat un sistem al celor mai eficiente modalități de a condimenta un discurs pentru de a-l face să acționeze ca o scamatorie mentală demnă de un Jedi – numai că trucul mental de tip Jedi este o fantezie, pe când retorica este reală. Ca și cum le-ai agita în față o baghetă magică, oamenii pot fi făcuți să fie de acord cu niște lucruri pe care altminteri le-ar fi respins ca pe niște trăsniți ridicole și în acest fel Gorgias a scos la iveală un aspect al gândirii care nu mai fusese explorat până la el. Gorgias a înțeles că mintea nu este un mister; poate fi examinată și înțeleasă.

*

Forța persuasiunii poate fi subtilă, dar mai există o abilitate care ne uimește întotdeauna: memoria. În epoca modernă,

tehnologia noastră ne permite să purtăm cu noi cantități enorme de informație și ne eliberează de nevoia de a memora lucruri precum liste de cumpărături sau discursuri de rostit la nunți. Suntem foarte impresionați de oamenii capabili să vorbească un ceas fără să se uite pe notițe ori care își amintesc numele nostru, deși nu ne-am întâlnit decât o singură dată acum trei ani la o petrecere. Ne farmecă oamenii capabili să extragă din adâncurile minții lor date, fapte și cifre la care noi nu putem avea acces. Dar, ca și persuasiunea, memoria nu este o facultate atât de magică pe cât credem noi.

Într-unul dintre dialogurile pe care Platon le-a scris despre el, sofistul Hippias este zugrăvit laudându-se că poate „să înșire cincizeci de nume după ce le-a auzit doar o dată”, la care Socrate îi răspunde: „Ai dreptate: nu luam în calcul tehnica ta de memorare”. Socrate făcea aluzie la faptul că lucrul de care era capabil Hippias putea fi învățat de oricine. Este pur și simplu vorba despre o tehnică; și, aidoma retoricii lui Gorgias, este o tehnică întemeiată pe tipare.

Grecii atribuiau tehnica aptă să ne transforme memoria unui bărbat pe nume Simonides, care, potrivit legendei, ieșise momentan de la o petrecere când s-a produs un mare cutremur, strivindu-i pe toți cei aflați în clădirea unde se ținea zaiafetul și lăsând în urmă doar un morman de cadavre de nerecunoscut. Fiind unicul supraviețuitor, Simonides s-a simțit dator să încerce identificarea morților, spre a-i scuti pe meseni de rușinea de a fi înmormântați într-o groapă comună. Doar dacă își putea aminti exact cine fusese la petrecere și unde erau așezați când s-a prăbușit tavanul peste ei...

Desigur, nu v-aș spune povestea dacă Simonides nu ar fi fost capabil să facă exact acest lucru, dar țineți minte că această carte nu se referă la oamenii deștepți; este o carte despre cei care ne pot face pe noi mai isteți. Geniul lui Simonides nu con-

sta propriu-zis în memoria lui prodigioasă ca atare: a fost înțelegerea faptului că realizarea deosebită a memoriei sale fusese posibilă datorită unui tipar. Dacă evenimentul ar fi avut loc la un cocktail party sau într-o discotecă, Simonides ar fi avut o problemă, întrucât oaspeții s-ar fi învățat de colo-colo haotic, într-o dezordine totală. Dar acea petrecere era un banchet, unde fiecare stă în același loc. Simonides a înțeles că nevoia de a-și aminti unde stătea fiecare nu-i îngreuna sarcina de a reconstitui lista tuturor invitaților la petrecere; dimpotrivă, o făcea mai ușoară.

Simonides a folosit această intuiție ca să dezvolte ideea unui „palat al memoriei”: un spațiu imaginar cunoscut în cele mai mici unghere, pe care îl putem folosi pentru „amplasarea” lucrurilor într-un tipar care ne ajută să le ținem minte. Culorile curcubeului ni se par șapte cuvinte fără nicio legătură între ele – roșu, oranj (portocaliu), galben, verde, albastru, indigo și violet – până când le organizăm în ceva mai simplu: o propoziție sau o frază care ni se întipărește în minte ca o singură și completă unitate în loc de șapte entități diferite. În Statele Unite această unitate este personajul fictiv Roy G. Biv, iar în Anglia propoziția „Richard Of York Gave Battle In Vain”.^{*} Compunem cântece fiindcă tiparul muzical și rimele ni se fixează în memorie, precum cântecele din copilărie despre ordinea literelor în alfabet ori despre poziția oaselor din corpul omenesc. În prezent, mnemotehnica are o istorie îndelungată și am descoperit o mulțime de procedee care exploatează modul de funcționare al minții noastre. Dincolo de acronime și de palatul memoriei există tehnici și mai avansate care ne dau posibilitatea să

^{*} Formulele sunt utile în limba engleză, în care culorile curcubeului sunt *red, orange, yellow, green, blue, indigo și violet*; în limba română, succesiunea inițialelor – *roșu și galben* – creează un cuvânt încă neacceptat de dicționare, dar ușor de pronunțat și de memorat și, desigur, de găsit pe Google (n.t.)..